SUNNDALSØRA

NORGES GEOLOGISKE UNDERSØKELSE

BOP 109110

KVARTÆRGEOLOGISK KART 1:20.000

Generell beskrivelse

Kvartærgeologien omhandler den yngste perioden av Jordens geologiske historie — **Kvartærtiden.** Perioden er preget av store klimasvingninger med istider og varmere mellomistider. Under istidene var landet mer eller mindre dekket av innlandsbreer som gravde ut og transporterte med seg store mengder løsmateriale. Mye av dette materialet ble fraktet ut i havet og avsatt der. Tyngden av ismassene førte til at jordskorpen ble presset ned. Da isen smeltet vekk, havet landet seg igjen i forhold til havnivået, mest i indre strøk, noe mindre ved kysten. Landhevingen har ført til at store arealer med gammel hav- og fjordbunn i dag ligger over havnivået.

Løsmassene som finnes på land i dag, er for det meste dannet under og etter siste istid. De største forekomstene er knyttet til havets hav- og fjordområder, dalfører og enkelte viddeområder i innlandet.

Kvartærgeologiske kart viser løsmassenes utbredelse og egenskaper. De gir også opplysninger om dannelsesmåte, overflatetrekninger, innlandsisens bevegelsesretning og avsetningsforhold. Kartet fremstiller forholdene nær markoverflaten. Mektighet og lagfølge er angitt hvor data foreligger. For sortérte avsetninger som f.eks. breelvavsetninger, elveavsetninger og vindavsetninger, er kornstørrelse angitt. Løsmassene er inndelt etter dannelsesmåte, b.a. fordi dannelsen er bestemmende for egenskapene og utnyttelsesmulighetene.

Løsmassenes inndeling

Morenemateriale er løsmasser avsatt direkte av isbreer. Det danner et mer eller mindre sammenhengende dekke over berggrunnen. Andre løsmassetyper ligger ofte på et underlag av morenemateriale. Morenemateriale består ofteast av alle kornstørrelser fra blokk til leir, men mengden av ulike kornstørrelser kan variere. Bergartsfragmenter i materialet er ofteast relativt skarpkantet. På og nær markoverflaten er som regel blokk- og steinrikdom hyppig enn mot dypet. Særlig blokkrike arealer er angitt. Utrast materiale fra mektige moreneavsetninger er svært vanskelig å avgrense fra morenemateriale forøvrig ved vanlig overflatekartlegging.

Morenemateriale er inndelt på grunnlag av utbredelse og mektighet:

Morenemateriale, sammenhengende dekke, stedvis med stor mektighet brukes for arealer med tilnærmet sammenhengende dekke av isbreer. Det dannes et mer eller mindre sammenhengende dekke over berggrunnen. Andre løsmassetyper ligger ofte på et underlag av morenemateriale. Morenematerialet består ofteast av alle kornstørrelser fra blokk til leir, men mengden av ulike kornstørrelser kan variere. Bergartsfragmenter i materialet er ofteast relativt skarpkantet. På og nær markoverflaten er som regel blokk- og steinrikdom hyppig enn mot dypet. Særlig blokkrike arealer er angitt. Utrast materiale fra mektige morenesvetninger er svært vanskelig å avgrense fra morenemateriale forøvrig ved vanlig overflatekartlegging.

Morenemateriale, usammenhengende eller tynt dekke over berggrunnen brukes for arealer hvor mektigheten er liten. Berggrunnens småformer trer tydelig frem, og som regel finnes mange små fjellblotninger. I enkelte mindre forsenkninger kan mektighe-ten være mer enn en halv meter.

Randmorenerygg/randmorenebelte brukes som betegnelse på ryggformete ierandavsetninger (endomorener og sidemorener) dannet ved bremarmet og kortvarige stopp under isavsmeltingen. Avsetningene består vesentlig av morenemateriale, men stedvis kan det opptre partier med sortert materiale. Kornfordelingen i randmorener varierer meget.

Breelvavsetninger (Glasifluviale avsetninger) er løsmasser avsatt av strømmende smeltevann fra isbreer. De kjennetegnes ved at materialet er lagdelt og sortert etter kornstørrelser. Sand og grus er oftest de dominerende kornstørrelser. Stein og gruskorn er som regel rundet.

Hav- og fjordavsetninger (Marine avsetninger) sammenhengende dekke, ofte med stor mektighet, er løsmasser bunnfelt i havet. På grunn av landhevingen finnes disse avsetningene ofte høyt over dagens havnivå. Silt og leir er oftest de dominerende kornstørrelser. I mange områder har det gått leirskred. Tykkelse skredkanter er vist på kartet. Utraste leirmasser kan være vanskelig å skille ut fra utrastyrte hav- og fjordavsetninger ved vanlig overflatekartlegging.

Elve- og bekkeavsetninger (Fluviale avsetninger) er dannet etter istiden ved at rennende vann har gravd, transportert og avsatt materiale. Disse avsetningene har mange fellestrekk med breelvavsetningene, men de er som regel bedre sortert, og har ofte bedre rundete korn. De kan inneholde små mengder organisk materiale.

Forvitringsmateriale er dannet ved mekanisk eller kjemisk nedbrytning av det faste fjell. Materialet kjennetegnes ved at fragmentene er skarpkantede, og ved en gradvis overgang fra løsmasser til fjell. Kun bergarter fra den underliggende berggrunnen finnes i løsmassene. Kornstørrelsen veksler sterkt.

Forvitringsmateriale, blokkhav, er brukt om områder dekket av frostsprengte blokker.

Ur dannet ved steinsprang er brukt som fellesbetegnelse for avsetninger dannet ved steinsprang.

Skredmateriale er brukt om materiale i bratte dal- eller fjellsider og består av en blanding av nedrast forvitringsmateriale og morenemateriale med innslag av ur og organisk materiale. Mektigheten er ofte liten, men tiltar gjerne ned mot de lavereliggende deler av skråningen. Særlig mektig er skredvifterne foran trange gjel og sluker i dalsiden hvor snøskred og flomskred bidrar til dannelsen.

Torv- og myrdannelser (Organisk materiale) er brukt som fellesbetegnelse for torvkrommer av torv, dy og gytja med mektighet større enn ca. 0,3 m.

Humusdekke/tynt torvdekke over berggrunnen omfatter områder dekket av humus eller tynne torvavsetninger. Mektigheten er vanligvis ca. 0,1 — 0,3 m, men i enkelte områder kan et råhumusdekke ha litt større mektighet.

Fyllmasser er løsmasser tilført av mennesker. Betegnelsen er brukt for steintipper, soppelfyllinger og andre større fyllinger. Blokkeplanering i jordbruksområder er ikke inkludert.

Små eller vanskelig avgrensbare avsetninger i områder dominert av andre løsmasser/bart fjell

Slike avsetninger angis ved hjelp av bokstavsymboler.

I områder med løsmasser brukes symbolene for avsetninger i overflaten som har for liten mektighet eller er for små til at de kan skilles ut med egen farge, og for avsetninger som er innblandet i den dominerende løsmassetypen.

I områder med bart fjell brukes symbolene for løsmasser i søprekker og små forsenkninger. Avsetningene har for liten mektighet eller er for små til at de kan skilles ut med egen farge.

Kornstorrelse

Angivelse av kornstørrelse bygger hovedsakelig på feltundersøkelser. Det er forestatt en visuell bedømmelse av kornstørrelse ned til ca. en meters dyp. I tillegg kan eventuelle variasjoner mot dypet gis som lagfølge. Ved omtalen av sorterte avsetninger gir hovedfraksjonen i substantivform. Dersom andre fraksjoner inngår med mer enn 10%, er disse omtalt i adjektivform slik eksemplene i tegntorklaringen viser.

Supplerende undersøkelser av løsmassene

Prøvetaking er foretatt for å kunne bestemme nærmere løsmassenes sammensetning og egenskaper. Prøvelokalitetene er avmerket på kartet og angir hvilke laboratorieanalyser som er foretatt. f.eks. kornfordeling, sprøhet og flisighet, betongprøvestøping.

Boringer, seismiske undersøkelser og elektriske motstandsmålinger foretas for å vurdere løsavsetningenes mektighet og utbredelse. Samtidig gir disse metodene informasjoner om de enkelte lags fysikkelse og sammensetning.

Bruk av kartet i arealplanlegging og ressursforvaltning

Løsmassene er en fundamentalt naturressurs på linje med vann og luft. De utgjør selve grunnlaget for plante- og dyreliv, og derved for landbruk og bosetting. Presset på våre løsavsetninger har økt sterkt i de senere årene, spesielt i og omkring tettstedene. Disponering av arealer til byggegrunn, kommunikasjonsnett, uttak av grunnvann, soppelplasser, resipient og massetak for bygge- og anleggsvirksomhet er eksempler på forskjellig utnyttelse av løsmassene. De fleste av disse brukemåtene krever til at arealer og masser blandingsgis for alltid eller for lang tid. Ofte vil en bruksmåte utelukke de andre, og dette kan gi grunnlag for konflikter. Kvartærgeologiske kart (og andre temakart) er et hjelpemiddel for å oppnå fornuftig forvaltning og utnytting av våre naturressurser. I planleggingen vil kartet være til stor hjelp i vurderingen av alternative bruksformer for ulike avsetningstyper. Dette vil bl.a. kunne hindre nedbygging av sand- og grusforekomster og verdifull dyrkingsjord.

Byggeråstoff. Kvartærgeologiske kart viser arealer med løsmasser egnet til forskjellige formål. Grus- og sandforekomster til betong- og vegformål er helst knyttet til breelv- og elveavsetninger. Sandige og grusige morenetyper kan også egne seg til vegformål. Leir- og siltavsetninger (havsavsetninger) kan brukes til tegistein og som tilslag i lettbetong. For å klarlegge avsetningenes kvalitet og mengde bør det foretas oppfølgende undersøkelser.

Byggegrunn. Brukbarheten som byggegrunn er særlig avhengig av løsmassenes fylkstee. telefarlighet, bæreevne, stabilitet og dreneringsforhold. Ved konkrete utbyggingsprosjekter vil kvartærgeologiske kart ikke erstatte detaljerte grunnundersøkelser. De kan imidlertid brukes på planstadiet til å avgrense mulige områder med dårlig byggegrunn der detaljundersøkelser er nødvendige, f.eks. finkornige avsetninger og myr.

Dyrkingsjord finnes vesentlig innen områder med finkornige hav- og fjordavsetninger, sammenhengende dekke av morenemateriale, elvesletter og myrområder. Innen disse områdene viser kartet også arealer som er lite egnet til dyrkingsjord på grunn av blokkrik overflate, hauger og nygger, raviner o.l.

Grunnvann. De fleste store utnyttbare grunnvannsforekomstene finnes i tilknytning til breelv- og elveavsetningene. Opplysningene undersøkelser er nødvendig for å klargjøre vannets kvalitet og uttakbar mengde, og for lokalisering av brønner.

Vernling – fredning. På grunnlag av kvartærgeologiske kart kan disponering av løsmasser til ulike praktiske formål samordnes med planer for bevaring av verneverdig natur.

Malmleting. Blokkleting, tungmineralanalyser og geokjemiske analyser er vanlig benyttede metoder for malmleting i områder dekket av løsavsetninger. Tolking av resultatene for å kunne spore tilbake til malmforekomstene i fast fjell krever god kjennskap til bl.a. løsmassenes lagfølge, transportretning og -lengde.

Annen bruk. Kartene kan anvendes i forskning og undervisning. Videre er de et velegnet utgangspunkt for spesialundersøkelser, bl.a. i ingeniørgeologi og geoteknikk.

Spesiell beskrivelse

I samråd med Fylkeskommunen i Møre og Romsdal har Norges geologiske undersøkelse (NGU) startet opp et kvartærgeologisk registreringsprosjekt hvor del bl.a. er lagt vekt på en kvartærgeologisk kartlegging av de viktigste grus- og sandavsetningene i fylket for etablering av et grusregister. I tilknytning til disse undersøkelsene er løsavsetningene innen kartblad Meåningset BMN 113114-20 (Follestad 1983), Sivi BOR 115116-20 (Follestad & Hamborg 1982) og Sunndalsøra BOP 109110-20 registrert og kartfestet i M 1:20000.

Berggrunn og landskapsutvikling

Innen de vestlige deler av dette kartbladet er berggrunnen preget av lyse og mørke gneiser. I de østre områder i Tjuvdal-Sanddalsbraten, opptrer det sandsteiner, kvartsitter m.m. Disse er skjøvet over de underliggende gneiser. De mest markerte sprekkesystemene har overveiende nord/syd- og nordnordvest/sydsydvestlige retninger.

Berggrunnens oppbygging og strukturretninger sammen med hevningen av landblokken i tidligere geologisk tid (Tertiær) gir dalidens elver og senere isbreer under de etterfølgende istider, et angrepspunkt for erosjon og utforming av områdets markerte daler og fjorder. Landblokkens skrå hevning medførte at en yngre dalgenerasjon ble «utformet» fra vest i den gamle landoverflaten (Holtedahl 1960). Dette er særdeles vakkert utviklet innen de øvre deler av Sunndalen, hvor den gamle dalgenerasjonen faller mot ent/nordsat, mens den yngre dalen er rettet mot vest (elvas nåværende dalgang). Innen de eldtige deler av området gir botner med og uten breer området et «alpint»- utseende med egger og finder. Særdeles vakkert er dette i strekene øst for Tjuvdalen og sydvest for Oksendalen.

Kvartærgeologisk utvikling

De ytre og midtre deler av Nordmøre har vært og er lite undersøkt mht kvartærgeologisk utvikling. Spredte arbeider av eldre dato foreligger, men disse har liten interesse for de nåværende problemstillinger.

Isbevegelse og randavsetninger. De spor som er observert etter innlandsisen og dens breutløpere innen dette kartbladet, viser at bredvegetsen overveiende har vært rettet mot nord og nordnordvest. Bremassen har med andre ord stort sett fulgt Sunndalsfjordens retning innen dette området.

Mot slutten av siste istid, ble det langs fjordsiden avsatt sidemorener som f.eks. i Tjuvdal/Sandalsbraten. Disse antyder at fjordbreen som her fikk tilførsler fra Tjuvdalen (også gjennom passpunktet lengre ser mot Sunndalen), må ha vært mer enn 1000 m mektig i Sunndalsfjorden (regnet fr dagens havnivå). Mesteparten av dette kartbladet ville på dette tidspunktet ha vært dekket av bremasser. Bare de høyeste toppene (se forvitringsmateriale-blokkhav)kunne stikke opp som nunataker (f.eks. den mer enn 1100 m høye fjellryggen mellom Oksendalen og Sunndalen og de opp til 1300 m høye fjellene i nordøst og øst). Fronten for en dalbre/fjordbre med denne størrelsen må ha ligget langt ute i Sunndalsfjorden, kanskje i Tingvollfjorden (Fig. 1). Carbondateringer av skjell (Mya truncata) i havavsetninger dannet etter at breen var smeltet bort fra området på 11 520±140 ^{14}C-år (T-3783) viser at dette randtrinnet trolig er fra Eldre Dryas. Innen kartbladets østre deler er det flere randmorener avsatt av tidvis bottbreer. Disse randmorenene skjærer gjennom de eldre sidemorenene i Tjuvdal/Sandalsområdet. Morener finnes fram bolmer med bottbreer (f.eks. ved Dronninglykona, 1816 m.o.h., ikke øst for dette kartbladets østgrense), og ved botner som nå mangler breer (f.eks. ved Mohaugen/ Fuglåsheiba, 1369-1428 m.o.h.). Dette viser at dalidens glasiasjonsgrense – gitt ved den flaten som kan trekkes gjennom de høyeste fjellboppene uten breer og de laveste topper med breer-) må ha ligget betydelig lavere enn nåddens glasiasjonsgrense på ca. 1550 m. Kornpress dalidens glasiasjonsgrense for landhevningen på ca.- 140 m, vil dette tilsi en senkning av glasiasjonsgrensen på minst 250 m.

Randmorenene til noen av disse «gamle»- botnbreene kan følges opp til ca. 1100 m.o.h. Ettersom dagens likevektslinje ligger 1500-1600 m.o.h., skulle dette tilsi en senkning av likevektslinjen på minimum 400 m. En senkning av glasiasjonsgrensen/likevektslinjenes med 250-400 m passer med forholdene ellers på Vestlandet under Yngre Dryas og med Yngre Dryas avsetningene i selve Sunndalen og ved Ulldedalens munning (Sollid & Sørbel 1981).

Ved Ulldedalens munning ligger det en større brerandavsetning under et dekke av senere avsatte elve- og bekkeavsetninger. Disse breelvavsetningene er trolig avsatt under Yngre Dryas (Sollid et al. 1981). Carbondatering av skjell (Mya truncata) fra de nordenfullgående havavsetningene ved Rattfrea ga 8740±250 ^{14}C-år (T-4516). Dette viser at en breutløper gjennom Ulldedalen ikke kan ha nådd ut i selve Sunndalsfjorden etter dette tidspunktet. Sirlit i breelvavsetningene like syd for kartbladgrensen viser materialmektigheter på mer enn 30 m. Materialet er blokkrikt.

Løsmasser. Området med større mektigheter av løsmasser forekommer først og fremst i de store dalgangene. I fjellsidene er det **skredmateriale** avsatt i større eller mindre skredvifter som dominerer. Mindre partier med et **tynt og usammenhengende dekke av morenemateriale** forekommer i de noe slakkere liene. Store områder opptrer det store mektigheter med morenemateriale som f.eks. i Sandvikdalen og Gaulidalene munning. Innen Sandvikdalen viser større skred- og bekkedp mektigheter på mer enn 10 m med morenemateriale. Materialet er overveiende blokkrikt. Forskjellige typer av massebevegelser har anrikket blokker på markoverflaten gjennom f.eks. steinspreng, snøskred o.l. Sirlit i løsmassene med bekkeløpene viser at morenematerialet overveiende har en sandig/siltig mellommasse. Langs sydsiden av Gaulidalen og ved Gaulidalens munning mot Oksendalen viser tilsvarende skred- og bekkeløp betydelige løsmasser av morenematerialet. Materialet er her avsatt på leiliden for en brebevegelse ut av Oksendalen/Gaulidalen.

I de største dalgangene ligger det sorterte avsetninger; **breelvavsetninger, elve- og bekkeavsetninger** og **havavsetninger.** Seismiske undersøkelser (se under) viser at disse avsetningene kan ha mektigheter på opp til 300 m (se seismiske målinger).

Elve- og bekkeavsetningene ligger ofte som et «teppe» over tidligere avsatte **breelv- og havavsetninger,** innen de midtre deler av Oksendalen, ved Husby skole, er det mektigheterne å kunne anta at breelvavsetningene som forekommer tange dalens østside også finnes under de senere avsatte elve- og bekkeavsetningene innen de sentrale deler av dalen.

Større mektigheter av breelvavsetninger ligger i det store viftedelta ved munningen av Gaulidalen mot Oksendalen. Et større sirlit viser her skiftlag med varierende materialsammensetning. Blokk- og steinrikdomlitt i materialet er høyt.

Fra Sundadalsøra og sydeslover langs Driva, er dalbunnen dekket av elveavsetninger. Disse kjennetegnes ved materialets forrasetormete overflate. I snitt er materialet lagdelt og består overveiende av sand med vekslende innslag av grus. Stein og blokk opptrer, men er ikke dominerende kornstørrelser.

Blokkhav (forvitringsmateriale) dekker betydelige deler av kartbladets høyereliggende deler. Dette kan lettast forklares ved at disse partier har raget opp gjennom brenssasene under perioder med kraftig frostsprengning (f.eks. Eldre Dryas og Yngre Dryas). Med hensyn til mulighet for «isfrie refugier i Norge under istidene» vises det til Mangerud (1973).

Seismiske målinger. Ved de seismiske målingene på Sunndalsøra (profil I og profil 2) ble det ikke registrert refraktierte impulser fra fjell. Det kan være flere mulige forklaringer til dette, men den mest sannsynlige forklaring er at dypene til fjell har vært for store i forhold til profillengdene. Overdekkehastigheten i løsmassene ble bestemt til en gjennomsnittlig hydrastighet på 1550 m/sek. Dersom det antas at lydhastigheten i fjell er 5000 m/sek. (4000 m/sek.) og at sjikktgrensen er parallell med terrenget, skulle refraktierte impulser fra fjell blitt registrert dersom avstanden til fjell var henholdsvis 400 m eller mindre. Dersom det forutsettes en V-dal (med 18° helling) og fjellhastighet på 5000 m/sek., skulle knekkpunkter kunne registreres (for fjelli dersom dypet til fjell var mindre enn 353 m i endene av profil 1, hvilket tilsvarer ca. 550 m på midten av profilet. Tilsvarende skulle det i profil 2 blitt registrert fjell (ved horisontal lagning) dersom dypet var mindre enn 240 m (med fjellhastighet 5000 m/sek). De antydete dyp til fjell på lend samsvarer godt med de betydelig løsmassemektigheter i selve Sunndalsfjorden (Fig. 2). Fra selve Sunndalsøra (A) og ut til Benseet (B) viser de refleksjonsseismiske undersøkelsene løsmasser med betydelig mektighet (NB. Mektighet er her gitt i meq.-millisek.) som tilnærmet kan settes lik m).

Utvalgt litteratur

1. Follestad, B., 1983: Meisingset. Kvartærgeologisk kart BMN Fl13114-20. *Norges geologiske undersøkelse.*
2. Follestad, B. & Hamborg, M., 1982: Sivi. Kvartærgeologisk kart BOR 115116-20. *Norges geologiske undersøkelse.*
3. Holtedahl, O., 1960: Geology of Norway. *Norges geologiske undersøkelse. 208, s. 513.*
4. Mangerud, J., 1973: Istnis refugier i Norge under istidene. *Norges geologiske undersøkelse 297.*
5. Sollid, J. & Sørbel, L., 1981: Kvartærgeologisk verneverdige områder i Midt-Norge. *Avd. for naturvern og hiluttsiv. Rap. T-324. Miljøverndepartementet.*

Fig. 1. Rekonstruksjon av Tingvoll-trinnets sannsynlige utbredelse i Eldre Dryas innen Tingvoll-Sunndalsområdet. Havnivået i Tingvollfjorden var da ca. 100 m høyere enn nå (rastrert). Kartblad Sunndalsøra (M 1:20.000) gitt ved skråskravur.

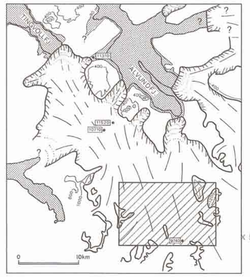

Fig. 2. Refleksjonsseismisk profil fra Sunndalsøra - Benseet. (Profilet er pravd plassert langs fjordens dyprenne.)

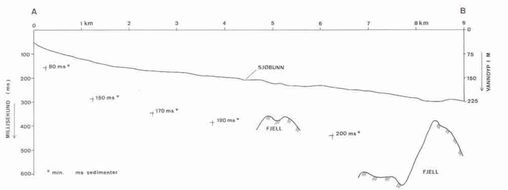

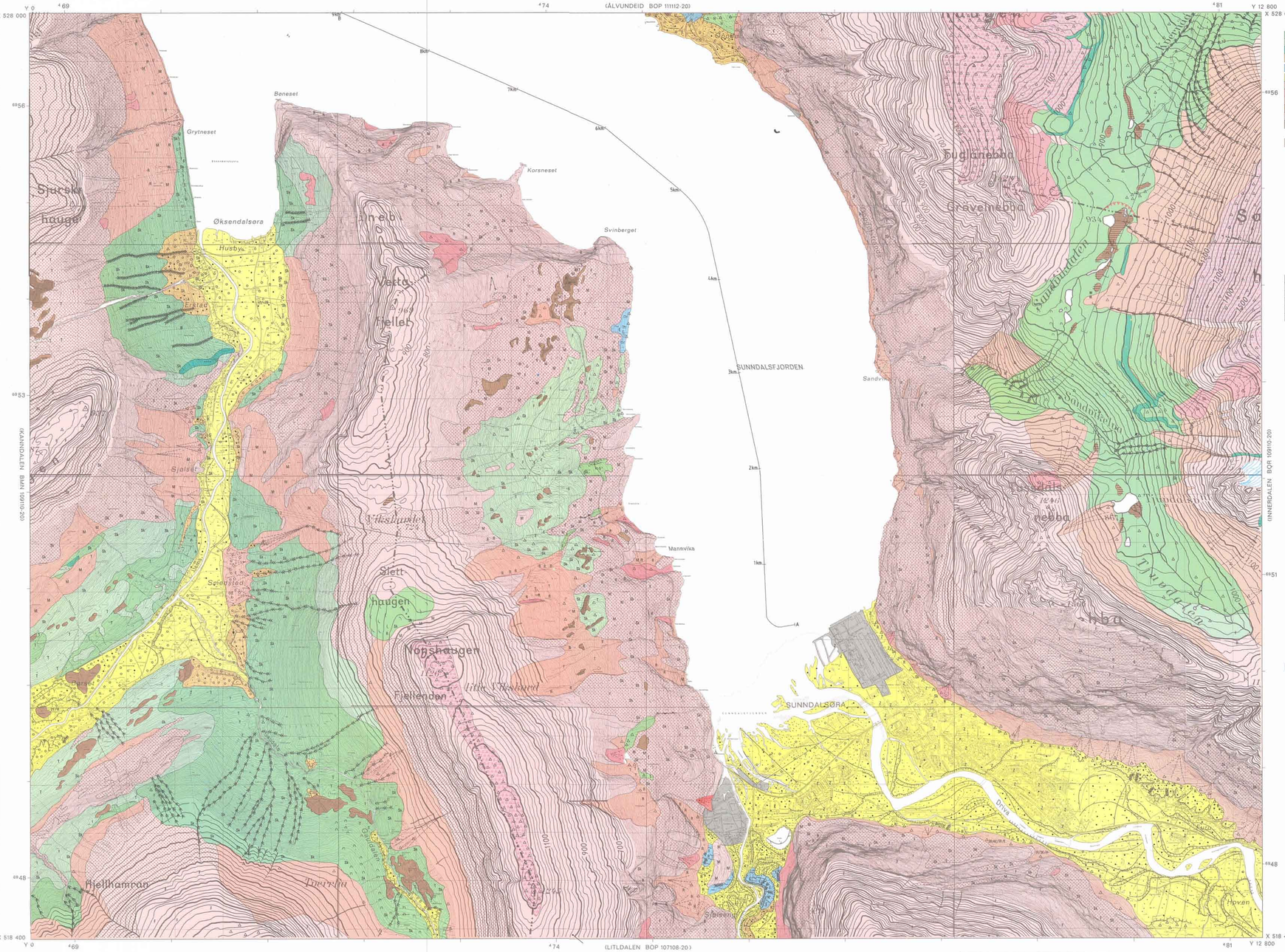
Y 0
X 518 400
Y 12 800
X 528 000
Benseet
Grytneset
Korsneset
Svinberget
Øksendalsøra
Husby
Sjølstad
Sprøstad
Nonshaugen
Fjellenden
Little Tjuvdalen
Tjuvdalen
Sandvikdalen
Gaulidalen
Sandvika
Sunndalsøra
Driva
Hjellhamran
Tverrsjøa
Mannvika
Slett
Hoven
Bugjanesbø
Grøvenesbø
Sandvikfjellet
Gaulifjellet
Gaulitinden
Gaulihaugen
Gaulidalsbreen
Gaulidalsvatnet
Gaulidalsvatnet
Gaulidalsvatnet